

Matej Vukovič, Mitja Krajncan, Urša Rozman, Katja Vrhunc Pfeifer

Slovenski model pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami

Avtorji raziskujejo konceptualne osnove in programe ter zakonske podlage na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Sloveniji. Predstavijo raziskave, ki v slovenskem prostoru raziskujejo področje dela s takšnimi otroki in mladostniki, zavodsko vzgojo in izobraževanje ter deinstitucionalizacijo vzgojnih zavodov v Sloveniji. Prikažejo razvoj slovenskih vzgojnih zavodov in mladinskih domov od druge svetovne vojne do danes, torej slovenski sistem pomoči otrokom in mladostnikom, teoretski okvir in terminološke koncepte ter glavne tokove in spremembe, ki so se zgodili v Sloveniji od konca druge svetovne vojne. Primerjajo stanje na področju zunajdružinske vzgoje pred implementacijo novega Zakona o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju in po implementaciji. Opisejo novosti slovenskih strokovnih centrov, predvsem njihove programe za delo z otroki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Cilj je pregled konceptov in programov glede na ta zakon in prikaz prestrukturiranja strokovnih centrov.

Ključne besede: deinstitucionalizacija, vzgojni zavodi, strokovni centri, socialna pedagogika, posebne potrebe, preventiva.

Dr. Matej Vukovič je docent na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem v Kopru. Kontakt: matej.vukovic@pef.upr.si

Prof. dr. Mitja Krajncan je redni profesor na Pedagoški fakulteti, Univerza na Primorskem v Kopru. Kontakt: mitja.krajncan@pef.upr.si

Mag. Urša Rozman je doktorska študentka in asistentka na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoške fakultete, Univerze na Primorskem v Kopru. Kontakt: ursa.rozman@pef.upr.si

Dr. Katja Vrhunc Pfeifer je asistentka na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoške fakultete, Univerze na Primorskem v Kopru. Kontakt: katja.vrhuncpfeifer@pef.upr.si

Slovenian model of support for children and adolescents with emotional and behavioural problems or disorders

The conceptual bases and programmes and legal bases in the field of assistance to children and adolescents with emotional and behavioral problems or disorders in Slovenia are explored. The authors examine research that explores the field of work with such children and adolescents in Slovenia, institutional education and the deinstitutionalisation of educational institutions in Slovenia. They review and present the development of Slovenian educational institutions and youth homes from the Second World War to the present day, i.e. the Slovenian system of assistance to children and adolescents, the theoretical framework and terminological concepts, as well as the main trends and changes that have occurred in Slovenia since the end of the Second World War. They compare the situation in the field of out-of-family education before the implementation of the new Act on the treatment of children and adolescents with emotional and behavioural problems and disorders in education and after its implementation. They identify and describe the innovations of Slovenian professional centres, especially their programmes for working with children with emotional and behavioural problems or disorders. The aim is to review concepts and programmes in the light of this law and to demonstrate the restructuring of professional centres.

Key words: deinstitutionalisation, educational institutes, professional centres, social pedagogics, special needs, prevention.

Matej Vukovič, PhD, is assistant professor at the Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: matej.vukovic@pef.upr.si

Professor Mitja Krajncan teaches at Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: mitja.krajncan@pef.upr.si

Matej Vukovič
0009-0003-8890-2745

Mitja Krajncan
0009-0003-5869-3620

Urša Rozman
0009-0007-4395-5914

Katja Vrhunc Pfeifer
0009-0001-5856-1770

Urša Rozman is a doctoral student and assistant at Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: ursa.rozman@pef.upr.si

Katja Vrhunc Pfeifer, PhD, is assistant at Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: katja.vrhuncpfeifer@pef.upr.si

Uvod

Področje strokovnih centrov¹ v Sloveniji ne ustreza Goffmanovi definiciji totalnih ustanov, a vendar lahko najdemo več vzporednic, ki kažejo na to, da je vsaj še del totalnosti v vsakem izmed slovenskih strokovnih centrov, ki se ukvarjajo z otroki in mladostniki² s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Zato so težnje po prenovi mreže zavodov (deinstitucionalizacija, decentralizacija, regionalizacija, normalizacija, socialno vključevanje, diferenciacija, individualizacija, fleksibilnost, integriranost, inkluzivnost, participacija, krepitev moči, usmerjenost v vire, v življenjski svet otrok/mladostnikov usmerjena socialnopedagoška pomoč) še toliko potrebnejše in na mestu in bi morale imeti zato ustrezno podporo in usklajenost vseh za otroka oz. mladostnika pomembnih subjektov kot tudi pristojnih ministrstev.

Odbor Združenih narodov za otrokove pravice je v poročilu za Slovenijo za leto 2020 izrazil zaskrbljenost glede predlogov za razvoj strokovnih centrov za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Sloveniji. Odbor meni, da razvoj poteka brez kakršnegakoli načrta za izdelavo strokovnega mnenja na področju zagotavljanja storitev v skupnosti (Šiška in Beadle-Brown, 2020).

Na podlagi kvantitativne in kvalitativne raziskave Krajncana in Šoln Verbinc (2015) o stanju slovenskih vzgojnih zavodov in mladinskih domov se je leta 2017 začela preobrazba/deinstitucionalizacija slovenskih vzgojnih zavodov v strokovne centre³ s ciljem celostne obravnave otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami na celotnem kontinuumu pomoči od preventive do najhujših primerov. Večji in pomemben premik na tem področju se je tako zgodil s projektom »Celostna obravnava otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami na celotnem kontinuumu pomoči v strokovnih centrih« (od 2017 do 2019).

1 Iz klasičnih vzgojnih zavodov (Vzgojni zavod Kranj, Vzgojno izobraževalni zavod Frana Milčinskega Smednik, Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec, Vzgojno izobraževalni zavod Planina, Vzgojno izobraževalni zavod Višnja Gora in Vzgojni zavod Veržej) in mladinskih domov (Mladinski dom Jarše, Mladinski dom Malči Beličeve in Mladinski dom Maribor) s programoma vzgojnih, stanovanjskih skupin in ponekod internimi šolami so se zavodi transformirali v strokovne centre z različnimi programi, ki regijsko pokrivajo težave in potrebe otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami na celotnem kontinuumu pomoči od preventive, zgodnje detekcije in identifikacije do najhujših primerov. Ti programi so poleg stanovanjskih in vzgojnih skupin v večini strokovnih centrov: mladinska stanovanja, intenzivne skupine, poldnevni programi, mobilne službe, interne osnovne ali srednje šole, produkcijski šoli, kmetije idr.

2 V delu so izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za vse spole.

3 Menimo, da gre kljub preobrazbi v drugačne oblike pomoči in ustanov za proces deinstitucionalizacije na tem področju.

Krajncan (2019a) meni, da od stanovanjskih skupin v osemdesetih letih 20. stoletja, bolj ali manj le fizičnih preobrazb ustanov iz gradov in samostanov v namensko zgrajene vzgojne ali stanovanjske skupine, brez vsebinskih sprememb na področju dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami, ni večjih premikov. Projekt strokovnih centrov tako pomeni pomemben mejnik v nadaljnjem razvoju dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami.

V Sloveniji je na začetku leta 2020 tudi na podlagi izkušenj in rezultatov projekta »Celostna obravnava otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami na celotnem kontinuumu pomoči v strokovnih centrih« začel veljati nov zakon, Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021). Zakon ureja in obravnava delo z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, ki so vključeni v zunajdružinske oblike pomoči – v strokovne centre za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami⁴.

V Sloveniji je področje dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami »razdeljeno/razpeto« med štiri ministrstva: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ministrstvo za pravosodje, Ministrstvo za zdravje in Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje⁵.

Teoretsko in praktično se proces deinstitucionalizacije slovenskih vzgojnih zavodov opira tudi na nemški model pomoči otrokom in mladostnikom in rezultate ter evalvacije projektov nemške organizacije IGFH (Internationale Gesellschaft für erzieherische Hilfen)⁶, programov projekta INTEGRA⁷ in kooperacije Kita – HzE-ASD⁸, ki so v nekaterih nemških deželah pomenili spremembe v delovanju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami.

Osnovna otrokova in mladostnikova pravica, utemeljena v vseh konvencijah o otrokovih pravicah, je, da glede na svoje težave in potrebe⁹ dobi ustrezno obliko pomoči. Slovenski strokovni centri so, gledano iz daljše časovne

4 Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju ureja celovito pomoč otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2011) mu je podrejen. Podrejeni zakon obravnava zahtevnejšo populacijo kot nadrejeni zakon.

5 Nimamo razvite lokalne samouprave; v praksi se kaže veliko nefunkcionalnosti v dogovorih in pristojnostih, ki so preveč ohlapni in za otroke pogosto tudi škodljivi.

6 Nemška sekcija mednarodne mreže organizacij in strokovnjakov, ki delujejo na področju skrbi za otroke in mladino Fédération Internationale des Communautés Éducatives (FICE). Področja delovanja mreže so: otroci v zunajdružinski vzgoji, otroci s posebnimi potrebami in ogroženi otroci. Njen glavni cilj je pripomoči k razvoju zunajdružinske vzgoje.

7 INTEGRA je okrajšava za koncept integriranih, fleksibilnih, regionaliziranih (usmerjenih v življenjski svet oz. vsak dan) trajnostnih ponudb pomoči pri vzgoji, ki je bil razvit v sklopu IGFH in so ga kot modelski projekt v petih različnih nemških regijah izvajali med letoma 1998 in 2003. Rezultati projekta INTEGRA so bili dobri temelji za njegovo nadaljnje izvajanje.

8 Kita je splošen izraz za jasli, vrtce in pošolsko varstvo.

9 To pomeni kompenzacijo tistih razvojnih nalog, ki jih otrok ali mladostnik še ni opravil, ni pa to pedocentričen (zadovoljevanje prav vseh otrokovih potreb).

perspektive, nadaljevanje prizadevanj od logaškega eksperimenta, prenove vzgojnih zavodov, uvajanja stanovanjskih skupin, mladinskih stanovanj, humanizacije in normalizacije vzgoje in izobraževanja (Krajncan, 2019a). Namen prispevka je preučiti slovenski model pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami pred implementacijo novega zakona in po njem ter predstaviti spremembe na tem področju.

Metoda

V članku smo uporabili kombinacijo deskriptivne in interpretativne metode. Raziskali smo konceptualne osnove in programe ter zakonske podlage na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Sloveniji. Preučili smo raziskave in znanstvene članke, ki v slovenskem prostoru raziskujejo področje dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami čustvenimi, zavodsko vzgojo in izobraževanje ter deinstitutionalizacijo vzgojnih zavodov v Sloveniji.

Pregledali in prikazali smo razvoj slovenskih vzgojnih zavodov in mladinskih domov od druge svetovne vojne do danes, torej slovenski sistem pomoči otrokom in mladostnikom, poglede različnih avtorjev o tej temi, teoretski okvir in terminološke koncepte ter glavne tokove in spremembe, ki so se zgodili v Sloveniji od konca druge svetovne vojne do danes. Primerjali smo stanje na področju zunajdružinske vzgoje pred implementacijo novega Zakona o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju in po implementaciji. Opredelili in opisali smo novosti slovenskih strokovnih centrov, predvsem njihove programe za delo z otroki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Cilj je pregled konceptov in programov glede na ta zakon in prikaz prestrukturiranja strokovnih centrov.

Kratek pregled razvoja slovenskih vzgojnih zavodov in prestrukturiranja v strokovne centre

Osredotočili smo se na obdobje razvoja slovenskih vzgojnih zavodov in mladinskih domov po drugi svetovni vojni in procese deinstitutionalizacije na tem področju. Vzgojne zavode so v Sloveniji začeli ustanavljati predvsem po drugi svetovni vojni in sprva so bili namenjeni vojnim sirotam. Vse institucije, razen deškega vzgajališča, so z začetkom druge svetovne vojne nehale delovati. Otroci in mladostniki so bili nameščeni v nacionaliziranih graščinah, gradovih, gospodarskih poslopih in samostanih, ki niso bili primerni za nič drugega kot za vzgojo »delinkventne« mladine. Prva izjema je bil leta 1964 zgrajeni Prehodni mladinski dom Jarše v Ljubljani. Ustanovitelj vseh vzgojnih zavodov je bil resor za zdravstvo in socialno varstvo Socialistične federativne republike Slovenije (Skalar, 1987).

Prva faza deinstitutionalizacije v Sloveniji se je začela z logaškim eksperimentom¹⁰ leta 1967. Po eni strani je načela samoumevnost ustanov in pokazala, da je mogoče nekaj spremeniti, po drugi strani pa je uvedla novosti v strokovni diskurz in prakso (brez fizičnega kaznovanja, skupinska dinamika). Ostala je izolirani strokovni fenomen, omejen na vzgojne zavode (Flaker, 2012).

V procesu prenove, ki se je začela v osemdesetih letih 20. stoletja in katere iniciator je bil pravzaprav logaški eksperiment, se ustanove niso razvijale načrtno v smeri pokrivanja celotnega kontinuuma čustvenih in vedenjskih težav in motenj, ostajale so v istem okolju, v namensko zgrajenih stavbah (Krajncan, 2019b). Prenova je temeljila na raziskavi dr. Skalarja in dr. Šelih z naslovom *Analiza in vizije zavodske vzgoje v Sloveniji do leta 2000* iz leta 1982 in načrtu strokovne skupine (Kobolt, 2017). Strokovna skupina je zastopala stališče, naj ne bi nameščali otrok in mladostnikov v vzgojne zavode za vsako ceno, ampak le, kadar nezavodske rešitve in oblike pomoči niso primerne. Prav tako se je zavzemala za alternativne oblike zavodske vzgoje. Prenova je potekala tako, da so bili vzgojni zavodi, v katerih se je začela prenova, postavljeni v istem kraju na sosednjih parcelah/lokacijah (preglednica 1). Prenova je bila bolj arhitektonske kot vsebinske narave (Skalar, 1987; Krajncan, 2019b).

Koncepti vzgojnih zavodov so večinoma nastali pred letom 1980, koncept stanovanjskih skupin pa v osemdesetih letih (Krajncan & Šoln Vrbinc, 2015). Institucionalna vzgoja se je v procesu prenove diferencirala v stanovanjske skupine, ki so bolj ali manj integrirane v okolje, in vzgojne skupine, ki delujejo v bolj zaprtih zavodih. Diferenciacija zavodov nikoli ni bila jasno dorečena (Kobolt, 2017). Dinamika prenove časovno in konceptualno ni bila izpeljana tako, kot bi lahko bila. Zdi se, da so lokacije ustanov ostale na istih mestih zaradi kadra in ne zaradi mladih (Krajncan, 2019b).

10 Glede na pomembnost logaškega eksperimenta v razvoju stroke menimo, da je ta pomemben v fazi deinstitutionalizacije slovenskih vzgojnih zavodov. Skalar (1987) meni, da so pomembnejši vplivi, ki so izhajali iz eksperimenta: zavzemanje za permissivno usmeritev (odmik od represivnih oblik odnosa), uvajanje skupinskega dela, uvajanje terapevtskih skupnosti, oblikovanje modela postopnega oblikovanja koncepta s kontinuiranim procesom in interakcijo med teorijo in prakso.

Preglednica 1: Prikaz prenove, namestitve in programov vzgojnih zavodov in mladinskih domov v Sloveniji v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja.

Vzgojni zavod/kraj	Objekt	Način prenove/ime/kraj	Datum preselitve	Programi
Dekliško vzgajališče Smlednik pri Ljubljani	Grad	Klasičen tip vzgojnega zavoda, poleg starega zavoda (Valburga) VIZ FMJ Smlednik	1990	Stanovanjske skupine, interna osnovna šola
Dekliško vzgajališče v Višnji Gori	Grad	Centralni objekt – grad (uprava) + dve hiše ob gradu VIZ Višnja Gora	2007	Vzgojne skupine v hišah ob gradu, stanovanjske skupine, interni poklicni srednješolski programi (v gradu)
Vzgajališče Veržej	Samostan	Klasičen tip vzgojnega zavoda. Poleg predhodne lokacije Vzgojni dom pri OŠ Veržej	1988	Vzgojne skupine pri osnovni šoli
Deško vzgajališče v Planini pri Rakeku	Vojna carinarnica	hiše poleg centralne zgradbe, isti kraj – druga lokacija VIZ Planina	1991	Vzgojne skupine v hišah Interna osnovna šola, uprava (centralna zgradba)
Vzgojno-popoljševalni dom v Radečah	Samostan	Ni bilo vključeno v prenovo (pristojno Ministrstvo za pravosodje). Ista lokacija	Zdaj se imenuje Prevzgojni dom Radeče	Mnaje skupine, učne delavnice, sedaj še: oddelek brez drog in odprti oddelek
Prehodni mladinski dom Preddvor	Grad	Preseljen v Kranj in okolico. VZ Kranj	1992	Stanovanjske skupine v stanovanjih in hišah na različnih lokacijah
Vzgojni zavod Logatec	Grad	Klasičen tip vzgojnega zavoda v Logatcu – druga lokacija VIZ Logatec	1993	Vzgojne skupine, interni poklicni srednješolski programi. Stanovanjski skupini na drugih lokacijah.
Prehodni mladinski dom Kodeljevo (od leta 1964 Nove Jarše)	Grad Pred prenovo prvi in edini namensko zgrajeni zavod (1964)	Pri prenovi novo ime, centralna zgradba (šola, produkcijska šola) poleg predhodne lokacije Mladinski dom Jarše	1996	Centralna zgradba: Interna osnovna šola in produkcijska šola. Stanovanjske skupine na različnih lokacijah in oblikah bivanja.
Dežji dom Fram preimenovan leta 1967 v Mladinski dom Tone Kozel	Grad	Preseljeni v stanovanjske skupine v Maribor in okolico Mladinski dom Maribor	1989	Stanovanjske skupine na različnih lokacijah
Mladinski dom Malči Beličeve	Stara zgradba na Zavetiški ulici.	Klasičen tip vzgojnega zavoda na Viču v Ljubljani	1990	Vzgojne skupine t.i. družine v centralni stavbi + stanovanjska skupina na drugi lokaciji
Vzgojni zavod Slivnica pri Mariboru	Slivniški grad	Klasičen tip zavoda v Slivnici, druga lokacija	1990	Vzgojne skupine v centralni stavbi

Vir: Krajnc (2019b, str. 10–13).

Prenova zavodov v devetdesetih letih 20. stoletja ni v celoti uspela. Kljub temu so se v obdobju desetih in več let zgodile nekatere ključne spremembe. Število mest v vzgojnih zavodih se je zelo zmanjšalo zaradi novih mest v stanovanjskih skupinah. Tri ustanove (Mladinski dom Fram, Prehodni mladinski dom Jarše in Vzgojni zavod Preddvor) so se reorganizirale v stanovanjske

skupine. Nova oblika stanovanjskih skupin je vnesla normalizacijo življenjskih razmer, manjše skupine, večjo individualizacijo življenja glede na potrebe otrok in mladostnikov ter stik z realnim življenjem v rednih osnovnih in srednjih šolah (Kobolt, 2017).

Razvoj zunajdružinskih oblik je od prenove ostal na skoraj isti točki. Zavrnjene so bile številne pobude za ustanovitev novih oblik (stanovanjske skupine z alternativnimi programi). Marsikdaj so odklonili sprejem otroka ali mladostnika ali premestitev iz ene ustanove v drugo. Zavodi niso bili dovolj usposobljeni za obvladovanje vseh težav, saj se v svojih ciljih in potekih oblikovanja vsakdana in pristopih niso odmaknili od ustaljenih praks. Te pa ne zadostujejo za reševanje novih problemov in zahtevne situacije, ki jih dinamika skupin, v katerih prevladujejo zelo oškodovani mladi, poraja (Kobolt, 2017, str. 108). Krajncan (2019a) meni, da je razvoj slovenskih vzgojnih zavodov nesistematičen, strokovno nedorečen in nediferenciran ter regijsko nelogično pokrit.

Občuten premik na tem področju se je zgodil leta 2017 s projektom »Celostna obravnava otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami na celotnem kontinuumu pomoči v strokovnih centrih«. Financiran je bil iz sredstev kohezijske politike EU. Projekt je omogočil vzpostavitev strokovnih centrov za delo z otroki s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Posledica projekta je bila tudi priprava nove zakonodaje in novega vzgojnega programa na tem področju (Košnik idr., 2022). Vzgojni zavodi in mladinski domovi so se po uvedbi novega zakona vsi preimenovali v strokovne centre z razvejenimi programi, ki so usmerjeni v težave in potrebe otrok in mladostnikov.

Koncept celostne obravnave otrok in mladostnikov pomeni regijsko pokritost na celotnem kontinuumu pomoči, od preventivnih oblik in programov do posameznikov z najhujšimi oblikami čustvenih in vedenjskih težav in motenj. Usmerjen je na potrebe otrok in mladostnikov v celotnem kontinuumu pomoči. Integrirane in fleksibilne oblike pomoči, usmerjene v socialni prostor, so odzivi na nezaželene stranske učinke sodobnih specializiranih in diferenciranih sistemov vzgojne pomoči (Krause in Peters, 2014).

Strokovna težnja je, da otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami ob ustrezni pomoči in podpori ostanejo čim dlje v svojem lokalnem okolju in da se del tistih, ki so zdaj v institucijah, čim prej vrne v domače, lokalno okolje. Pri tem je nujno povezovanje z drugimi vzgojno-izobraževalnimi zavodi, z drugimi službami, ki obravnavajo ciljno skupino, centri za socialno delo in družinami otrok ali mladostnikov ter morebiti drugimi deležniki¹¹ (Vukovič in Krajncan, 2019).

11 Od leta 2019 se uporablja Družinski zakonik (2017). Na področju nameščanja otrok in mladostnikov v zunajdružinsko obravnavo je vnesel nekaj novosti. Ureja tudi ukrepe za varstvo otrokovih koristi, s katerimi država varuje ogroženega otroka. Namestitev otroka v strokovni center spada med ukrep trajnejšega značaja. Postopek vključitve mladostnika v strokovni center vodi družinsko ali kazensko sodišče, proces namestitve pa poteka v sodelovanju s centrom za socialno delo. Sodišče odloča o namestitvi otroka v strokovni center.

Programi celostne obravnave na celotnem kontinuumu pomoči od preventive do najhujših primerov

Prenovljeni vzgojni program za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami iz leta 2022 končno prinaša tudi nove podlage za oblike dela, pomoči in podpore na področju preventivnih dejavnosti, ki omogočajo zgodnje odkrivanje težav, kontinuum podpore in pomoči otroku ali mladostniku in družini in šoli ter s tem tudi manj namestitev. Po zaslugi zgodnjega odkrivanja težav se uresničuje načelo čimprejšnje pomoči otrokom in mladostnikom z zagotavljanjem kontinuitete pomoči. Poudarek je na celostni obravnavi posameznika v obliki tima strokovnih delavcev z različnih področij. Oblike dela omogočajo tudi spremljanje in podporo mladostnika po izteku ukrepa sodišča. Obravnava temelji na multidisciplinarnem pristopu (Košnik idr., 2022, str. 5–9).

V nadaljevanju predstavljamo programe celostne obravnave na celotnem kontinuumu pomoči od preventive do najhujših primerov v strokovnih centrih po Sloveniji. Programi so razdeljeni na: preventivne dejavnosti, delo z nameščenimi otroki ali mladostniki in podporo po izteku ukrepa sodišča. Cilj programov je čimprejšnja in čim uspešnejša reintegracija otrok in mladostnikov v njihovo domače ali drugo zanje primerno okolje z njihovo aktivno participacijo, razvojem kompetenc za samostojno življenje ob upoštevanju primanjkljajev, kjer je to možno (Košnik idr., 2022; Vuković, 2022). Diferenciacija v celostni obravnavi na celotnem kontinuumu pomoči temelji na Zakonu o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021) in vzgojnem programu.

Preventivni programi

V okviru preventivnih dejavnosti strokovni center omogoča zgodnje odkrivanje težav ter zagotavljanje pomoči in podpore otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, njihovim družinam, vrtcem in šolam. Pomoč je namenjena predvsem pri vzgoji. Otrok ali mladostnik je v skladu z načelom največje koristi za otroka in upoštevanju njegovih specifičnih potreb vključen v obravnavo strokovnega centra v obliki svetovanja ali pomoči mobilnega tima. Pravočasna pomoč in podpora sta namenjeni odpravljanju vzgojnih težav, da namestitev v strokovni center ne bi bila potrebna (Košnik idr., 2022, str. 31–32).

Mobilna služba/tim zagotavlja pomoč otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami pri njihovem optimalnem razvoju, zgodnjemu odkrivanju težav in podpori. Vsebina in obseg dela mobilnih timov sta odvisna predvsem od težav in potreb otrok in mladostnikov. Mobilna pomoč in podpora lahko potekata na domu, v prostorih strokovnega centra, vrtca ali šole. Usmerjeni sta v življenjski prostor otroka ali mladostnika in njihove družine. V mobilnem timu sodelujejo strokovnjaki različnih strok, glede na težave posameznega otroka ali mladostnika. Pomoč in podpora sta

namenjeni predvsem otroku ali mladostniku in njegovi družini, lahko pa tudi vrtcu ali šoli (Košnik idr., 2022, str. 47; Vukovič, 2022, str. 109–111).

Mobilna služba uresničuje načela deinstitutionalizacije, normalizacije, individualizacije, torej čimprejšnje pomoči in celostne obravnave otroka ali mladostnika v njegovem življenjskem okolju, če je to mogoče. Pred uvedbo Zakona o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021) in Vzgojnega programa (Košnik idr., 2022) tega programa ni bilo, poskusno so ga izvajali v okviru projekta Celostna obravnava od leta 2017. Pokriva začetek kontinuuma pomoči, je usmerjen na težave in potrebe otrok in mladostnikov. Je velika pridobitev tako za otroke in mladostnike kot tudi za starše in stroko.

Poldnevni program je zasnovan kot preventivna oblika zagotavljanja pomoči otrokom ali mladostnikom in staršem na področju izobraževanja, socialnega zorenja, aktivnosti in odgovornosti. Poldnevni program omogoča otrokom in mladostnikom učno pomoč, kakovostno preživljanje prostega časa, učenje socialnih spretnosti idr. V dnevno obliko dela so vključeni otroci ali mladostniki, ki bivajo v domačem okolju, potrebujejo pa dodatno podporo. Lahko so deležni socialnopedagoške, psihološke, psihoterapevtske ali druge za njihov razvoj ustrezne podpore (Košnik idr., 2022, str. 49; Vukovič, 2022, str. 103–104). Program pomeni pomemben segment na ravni preventivnega dela na začetku kontinuuma pomoči s ciljem, da otroci in mladostniki ostanejo v svojem domačem okolju. Poldnevni program uresničuje načela deinstitutionalizacije in normalizacije in je novost od leta 2017, ko so ga prvič začeli izvajati v Strokovnem centru Maribor.

Produksijska šola je dnevni program za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov. Primeren je za mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Z dnevno obliko programa se uvršča med ambulantno in namestitveno obliko. Je interventni program, namenjen mladostnikom z zaključeno devetletno osnovnošolsko obveznostjo, v starosti med 15 in 18 let. Program je individualiziran in fleksibilen. Oblikuje se na podlagi potreb in interesov mladostnikov in specifičnosti skupine. Cilj programa je, da mladostnik s pomočjo različnih aktivnosti spozna in razvija svoje zmožnosti in kompetence. Mladostnikom z različnimi težavami ponuja pomoč pri vrnitvi v sistem izobraževanja ali pomoč za vstop na trg dela ter tudi pomoč pri drugih oblikah osamosvajanja (Košnik idr., 2022, str. 83–84). Produksijska šola s svojo fleksibilno, individualno ponudbo odgovarja tudi na pojav osipništva. Pred uvedbo Zakona o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021) je bila v celotni Sloveniji samo ena produksijska šola, zdaj (poleti 2024) sta dve. Na Danskem, od koder izhaja ideja produksijskih šol, jih je trenutno 78. V produksijskih šolah vidimo možnosti razvoja novih diferenciranih oblik dela z mladimi.

Program socialnopedagoška pomoč in svetovanje družinam je usmerjen na celotno družino in ne le na osebo, pri kateri se kažejo simptomi družinske problematike. Pomoč je večdimenzionalna, to pomeni usmerjena v družino

in socialno mrežo družine. Izvaja se z družino na njenem domu. Potrebi, ki ju zaznavajo strokovnjaki v praksi, sta pomanjkanje dela z družino (predvsem s starši otroka ali mladostnika) in priprava družine na vrnitev otroka ali mladostnika v domače okolje. Poglavitni cilj je krepitev družine (Košnik idr., 2022, str. 48; Vuković, 2022, str. 104–107). Menimo, da bi bilo treba še bolj okrepiti pomoč družinam in staršem, ki so vzgojno nemočni, saj bi bilo s krepitvijo moči ali vsaj podporo staršem delo z otroki ali mladostniki kakovostnejše in lažje. Gre za izjemno pomemben segment dela, saj so izkušnje pokazale, da je zelo pomembno hkratno delo s starši in da je treba delati s starši in otrokom. Prav tako bi opozorili na preventivni segment, ki je lahko s takšnim delom izjemnega pomena, saj ima potencialno moč, da na tak način prepreči zunajružinske obravnave in nastanitve.

Delo z nameščenimi otroki in mladostniki

Oblike dela se izvajajo v različnih vrstah skupin in omogočajo celostno multidisciplinarno obravnavo otroka ali mladostnika. Oblike dela so odvisne od tega, kakšno pomoč in podporo otrok ali mladostnik potrebuje. Obravnava otrok in mladostnikov z različnimi oblikami nasilnega vedenja, oblikami odvisnosti, nemotiviranosti ali neodzivnosti, psihiatričnih težav in motenj, odsotnosti od pouka, nedovoljenimi izhodi ipd. temelji na multidisciplinarnem pristopu (Košnik idr., 2022, str. 37).

Stanovanjske skupine so namenjene osnovnošolski in srednješolski populaciji z eksternim izobraževanjem. V stanovanjskih skupinah praviloma bivajo otroci in mladostniki, ki zaradi različnih razlogov ne morejo bivati v družini. Delujejo v stanovanjih ali stanovanjskih hišah po načelu družinske vzgoje tako, da se skušajo približati družinskemu načinu življenja. Otroci ali mladostniki si tako začasno uredijo bivanjske razmere, pridobijo pomoč pri šolanju, vzgojitelji jim zagotavljajo podporo, mentorstvo svetovanje ali druge oblike pomoči (Košnik idr., 2022, str. 39; Vuković, 2022, str. 117–118).

Stanovanjske skupine kot obliko pomoči poznamo v Sloveniji že od leta 1981, ko je bila ustanovljena prva. Koncept stanovanjske skupine se od takrat ni veliko spremenil. Problematična je tudi ne-bližina doma in dolžina bivanja otrok ali mladostnikov v stanovanjskih skupinah – institucionalizacija.

Vzgojne skupine za osnovnošolsko in srednješolsko populacijo z eksternim ali internim izobraževanjem so namenjene mladostnikom z večjimi čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, ki so težje vodljivi in potrebujejo več strukture in pravil. Vzgojne skupine so bolj zaprtega tipa in z več strukture kot stanovanjske skupine. Vzgojne skupine so primerne za mladostnike, ki ne zmorejo bivati v stanovanjskih skupinah, ali za otroke (Košnik idr., 2022, str. 40; Vuković, 2022, str. 119–121).

Intenzivne vzgojne skupine z eksternim ali internim izobraževanjem so namenjene otrokom ali mladostnikom, ki zaradi težje problematike potrebujejo bolj specializirano pomoč oziroma terapevtsko obravnavo v manjši skupini ali individualno. Namenjene so otrokom ali mladostnikom, ki bolje

funkcionirajo v manjših skupinah, kjer je obravnava bolj individualna. Ciljna skupina so mladostniki, ki potrebujejo intenzivnejšo/bolj specializirano individualno obravnavo (Košnik idr., 2022, str. 42; Vukovič, 2022, str. 126–127).

Intenzivne skupine so nova oblika pomoči otrokom in mladostnikom. V njih so nameščeni otroci ali mladostniki, ki imajo večje čustvene in vedenjske težave ali motnje. Dobro je, da je skupina majhna, delo in pristop sta intenzivna in kakovostnejša. Strokovni centri organizacijo in izvedbo programa intenzivnih skupin izvajajo zelo različno, nekje prevladuje medicinski model, drugje je večji poudarek na samostojnosti in odgovornosti. Predlagamo več specializiranih skupin za določene vrste populacije otrok ali mladostnikov, ki še ni zajeta v kontinuum pomoči in intenzivno socialnopedagoško individualno pomoč.

Pri zunajdružinskih oblikah namestitve so možne so tudi druge bolj diferencirane in fleksibilne oblike pomoči, glede na specifične težave in potrebe otrok in mladostnikov: umetniške, športne, obrtne, terapevtsko-ustvarjalne oblike, aktivnosti ali terapije s pomočjo živali, rastlin, socialnopedagoške kmetije, doživljajsko pedagoški projekti ...

Po dolгих letih prakse stanovanjske in vzgojne skupine še vedno delujejo in so v sistemu pomoči otrokom in mladostnikom. Prepoznane so kot potrebna oblika dela z otroki in mladostniki na kontinuumu pomoči. Treba je določiti jasna merila za horizontalno in vertikalno prehajanje med skupinami in časovni okvir obravnave. Pogrešamo bolj diferencirane in specializirane skupine in oblike dela, glede na težave in potrebe otrok in mladostnikov ter regijsko pokritost. Predvsem stanovanjske skupine bi morale vzpostaviti na območjih, kjer je to potrebno, uvajati alternativne oblike bivanja, kot so: neodvisne stanovanjske skupine, skupna stanovanja, individualna stanovanja z oskrbo, nizkopražne nastanitve, rejniške družine. Otroke in mladostnike bi morali usmerjati v takšne oblike bivanja, ki zahtevajo večjo samostojnost.

Podpora po izteku ukrepa sodišča

Strokovni centri zagotavljajo mladostnikom podporo pri prehodu iz namestitve v samostojno življenje. Dogovor z mladostnikom, ki ta program potrebuje, vsebuje načrt za samostojno življenje in delo. Obsega različne oblike vedenja, sodelovanja in podpore glede na individualne potrebe in težave mladostnika. Mladinsko stanovanje je mehak prehod mladostnika iz stanovanjskih ali tudi drugih skupin v samostojno življenje. Je korak v kontinuumu podpore in pomoči na poti v samostojnost. Mladinska stanovanja so namenjena mladostnikom, ki so dopolnili 18 let, se še izobražujejo ali so vključeni v proces dela. Če ni možnosti za vrnitev v domače ali drugo za mladostnika ustrezno okolje, je možen dogovor za vključitev v mladinsko stanovanje, kjer lahko mladostnik ali mladostnica prebiva največ 12 mesecev po koncu izobraževanja oziroma največ do dopolnjenega 26. leta starosti (Košnik idr., 2022, str. 43; Vukovič, 2022, str. 127–130). Pred projektom Celostna obravnava leta 2017 so posamezni zavodi na lastno pest odpirali mladinska stanovanja.

Preglednica 2: Programi in specifikke pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v luči slovenskih sprememb na tem področju (pregled prestrukturiranja vzgojnih zavodov v strokovne centre)

Ustanova	Star naziv/ime	Stari programi	Trenutni programi	Specifika	Regija - območje delovanja
Strokovni center (v nadaljevanju SC) Kranj Šempeterska ulica 3 4000 Kranj https://vzkranj.splet.arnes.si/	Vzgojni zavod Kranj, prej Preddivor	Stanovanjske skupine	- Stanovanjske skupine - Intenzivna vzgojna skupina - Mladinsko stanovanje - Mobilna služba - Skupina za starše	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Smlednik in SC Logatec, ki je koordinator v regiji.	Gorenjska in Osrednjeslovenska regija
SC Frana Milčinskega Smlednik Valburga 5, 1216 Smlednik https://scfm-smlednik.si/	Vzgojno izobraževalni zavod Frana Milčinskega Smlednik	- Interna osnovna šola - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine - Delavnice za starše	- Interna osnovna šola in osnovnošolski program s prilagojenim programom z nižjim - izobraženim standardom - Mobilna služba - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine - Intenzivna vzgojna skupina	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Kranj in SC Logatec, ki je koordinator v regiji.	Gorenjska in Osrednjeslovenska regija
SC Logatec Tržaška cesta 63, 1370 Logatec https://zvi-logatec.si/	Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec	- Interni poklicni srednješolski programi - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine	- Interni poklicni srednješolski programi - Mobilna služba - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine - Intenzivne vzgojne skupine - Mladinsko stanovanje - Preventivna svetovalna pomoč	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Smlednik in SC Kranj. Koordinator v regiji.	Gorenjska in Osrednjeslovenska regija
SC Planina Planina 211, 6232 Planina https://www.sc-planina.si/	Vzgojno izobraževalni zavod Planina	- Interna osnovna šola - Nižje poklicno izobraževanje. - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine	- Interna osnovna šola s prilagojenim programom. - Nižje poklicno izobraževanje - Produkcijska šola - Mobilna služba - Intenzivne vzgojne skupine - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine - Mladinsko stanovanje - Svetovanje šolam - Družinska in zakonska psihoterapija - Dnevni in poldnevni programi - Terapevtska kmetija	Samostojno pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči v njej.	Obalno-kraška, Notranjsko-kraška, Goriška regija

Ustanova	Star naziv/ime	Stari programi	Trenutni programi	Specifika	Regija - območje delovanja
SC Mladinski dom Malči Beličeve Mencingerjeva ulica 65, 1000 Ljubljana https://www.malci-beliceve.si/	Mladinski dom Malči Beličeve	- Vzgojne skupine (družine) - Stanovarijske skupine	- Vzgojne skupine (družine) - Stanovarijske skupine - Intenzivna skupina - Mladinsko stanovanje	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Mladinski dom Jarše in SC Višnja Gora, ki je koordinator v regiji.	Osrednjeslovenska, JV Slovenija, Zasavska in Spodnjeposavska regija
SC Mladinski dom Jarše Jarška cesta 44, 1000 Ljubljana https://www.mdj.si/	Mladinski dom Jarše	- Interna osnovna šola - Stanovarijske skupine - Produkcijska šola	- Interna osnovna šola s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo. - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine - Produkcijska šola - Mladinsko stanovanje - Mobilna svetovalna služba	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Mladinski dom Malči Beličeve in SC Višnja Gora, ki je koordinator v regiji.	Osrednjeslovenska, JV Slovenija, Zasavska in Spodnjeposavska regija
SC Višnja Gora Cesta Dolenjskega odreda 19, 1294 Višnja Gora https://www.vizvisnjagora.si/	Vzgojno izobraževalni zavod Višnja Gora	- Interni poklicni srednješolski programi - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine	- Interni poklicni srednješolski programi - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine - Psihoterapevka - Intenzivna skupina	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Mladinski dom Jarše in SC Mladinski dom Malči Beličeve. Koordinator za regijo.	Osrednjeslovenska, JV Slovenija, Zasavska in Spodnjeposavska regija
SC Mladinski dom Maribor Ulica Saše Deva 21 2000 Maribor https://mladinski-dom-mb.si/	Mladinski dom Maribor skupaj z Vzgojnim zavodom Slivnica	- Stanovarijske skupine - Vzgojne skupine	- Poldnevni program - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine - Intenzivna skupina - Produkcijska šola - Mladinsko stanovanje - Španova kmetija Moščanci - Mobilna služba	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Veržej. Koordinator za regijo.	Koroška, Savinjska, Podravska, Pomurska regija
SC Veržej Puščenjakova ulica 8, 9241 Veržej https://www.vzgojni-zavod-verzej.si/	Vzgojni dom Veržej (Osnovna šola Veržej Enota Dom)	- Osnovna šola - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine	- Osnovna šola - Mobilna služba - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine - Dnevna oblika dela - Intenzivne skupine	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Mladinski dom Maribor, ki je koordinator v regiji.	Koroška, Savinjska, Podravska, Pomurska regija

Program mladinskega stanovanja je končno dobil formalno-pravno potrditev kot potreben, učinkovit in uspešen program. Ta oblika namestitve je zadnja stopnica v celotnem procesa deinstitutionalizacije.

V strokovnih centrih je glede na napredek otroka ali mladostnika, težave in potrebe, možno prehajanje med različnimi programi (upoštevaje cilje in kriterije). Končni cilj je uspešna vključitev/vrnitev posameznika v življenjski prostor, ki je zanj najprimernejši. Posamezni programi strokovnih centrov se lahko glede na težave in potrebe otrok ali mladostnikov vsebinsko preoblikujejo in spreminjajo, saj jim to omogoča tudi Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021). Zakon to omogoča, vendar pa je realnost drugačna, predvsem zaradi pomanjkanja strokovnega kadra in prostorskih težav.

Sklep

Na podlagi pregleda programov in konceptov ugotavljamo, da uvajanje sprememb po Zakonu o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021) v prakso pomeni vzpostavljanje celostnih, trajnostnih in drugačnih pristopov pri delu s takšnimi osebami. Implementacija zakona omogoča, da se novi in stari programi prilagajajo otroku ali mladostniku. Leta 2022 je bil sprejet tudi nov vzgojni program s kriznimi intervencijami. Ugotovili smo, da prenovljeni vzgojni program prinaša različne oblike in kontinuum pomoči otrokom in mladostniku, s tem pa tudi manj namestitev v strokovne centre.

Zaradi sprememb na tem področju menimo, da strokovni centri bolje uresničujejo cilje celostne obravnave otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami na celotnem kontinuumu pomoči od preventive, zgodnje detekcije in identifikacije do najhujših primerov. Celostno obravnavo utemeljujemo z upoštevanjem sodobnih trendov socialnopedagoške obravnave oseb s posebnimi potrebami (Vuković in Krajncan, 2019, str. 165):

- uporabnik se strinja z obravnavo,
- uporabnik pozna cilje in razume pomen in smisel obravnave,
- uporabnik samostojno odloča o vključitvi v obravnavo,
- celostna obravnava je »regionalno občutljiva«, tako da išče pomoč blizu domačega okolja,
- usmerjena je v življenjski prostor posameznika,
- temelji na mrežnih strukturah pomoči,
- obravnava je hitra in strokovna,
- namestitev ustreza zadovoljevanju uporabnikovih posebnih potreb, je na-rejena »po njegovi meri« in mu omogoča »osebni paket storitev«,
- usmerjena je k največji učinkovitosti glede ustreznosti strategij, metod dela, ciljev,
- usmerjena je v čim prejšnji odpust iz ustanove.

V življenjski svet uporabnika usmerjano socialnopedagoško pomoč razumemo kot odgovor na današnje življenjske razmere, torej tudi na spremembe in prelome/zasuke v današnji družbi (Thiersch, 2020, str. 74). Peters (2008) povezuje v življenjski svet otroka ali mladostnika usmerjeno pomoč z regionalizacijo, ki je usmerjena v dajanje pomoči v okolju, v katerem otrok ali mladostnik živi, da bo lahko ohranil socialna razmerja in neustrezna korigiral v življenjskem prostoru samem.

Ko bomo v Sloveniji prehodili pot deinstitutionalizacije¹², bomo preusmerili pozornost od »varnosti« institucije in usmerjenosti na lastno ponudbo na uporabnika. V središču pozornosti mora biti otrok in mladostnik s svojimi težavami in potrebami in ne institucija kot taka, s svojimi zahtevami in standardi. Tako se institucija prilagaja uporabniku, njegovim težavam in potrebam in ne uporabnik njej. S tem preprečujemo stigmatizacijo in druge neželene učinke.

Krajncan (2012) meni, da gre v Sloveniji za širši družbeni problem, ki izhaja iz razslojene, nesocialno politično usmerjene (ne)demokratske družbe, ki nima jasne strategije in je tudi resorsko vse prej kot stabilno zasnovana in usklajena. Različne ustanove vidijo strokovne centre kot zadnji člen v verigi ukrepov pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami.

V obstoječih spremembah na tem področju lahko najdemo veliko pomanjkljivosti. V pregledu prestrukturiranja vzgojnih zavodov smo ugotovili, da sta razvoj in regijska nepokritost strokovnih centrov odvisna tudi od obstoječih lokacij zavodov. V Sloveniji je nadaljnji razvoj pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami skupna in stalna naloga strokovnjakov iz prakse, pedagoških ustanov in politike kot tudi samih otrok, mladostnikov in njihovih družin¹³. V strokovnih centrih je trenutno problem pomanjkanja strokovnega kadra, zato menimo, da je zaposlenim in prihodnjim zaposlenim treba omogočiti bolj fleksibilne in bolj plačane oblike zaposlovanja. Delo je treba debirokratizirati in strokovno zahtevnejše položaje bolje nagraditi in tudi s tem povečati privlačnost deficitarnega poklica vzgojitelja.

Proces deinstitutionalizacije slovenskih vzgojnih zavodov in njihova preobrazba v strokovne centre ne more temeljiti le na politično/pravnih okvirjih, temveč tudi na postopkih, organizaciji in strukturi, predvsem pa na ljudeh, ki to delo opravljajo. Deinstitutionalizacija se nanaša na premik od institucionalnega varstva k bolj individualiziranim in skupnostnim oblikam oskrbe in pomoči, predvsem znotraj družinskega okolja ali manjših skupnosti. To se izvaja z namenom izboljšanja kakovosti življenja otrok in mladostnikov, spodbujanja njihove socialne integracije in zagotavljanja bolj osebnega

12 Proces deinstitutionalizacije nikoli ne bo konec, to je pravzaprav proces humanizacije. Tako kot se družba oblikuje in diferencira, tako bodo socialne razlike ostajale ali se še poglobljale in zato ne moremo pričakovati socialne stabilnosti.

13 Zakon ni bil implementiran postopno, torej brez projekcije, kaj in kako se bo/je zgodilo po njegovi implementaciji.

pristopa k njihovi oskrbi. Gre za občuten premik od institucij na težave in potrebe otrok in mladostnikov.

Ugotovili smo, da se proces diferenciacije, funkcionalnosti in razvoja ustreznih programov pomoči ter regijske logike¹⁴ in pokritosti kljub začetnim težavam, ki jih je še dodatno obremenila epidemija koronavirusa, nepostopnosti uvajanja novega zakona ter kadrovskim in prostorskim problemom v Sloveniji nadaljuje. Naš namen ni, da članek izpade kot apologija novega zakona, temveč kot želja po uvajanju nadaljnjih sprememb pri najboljši obravnavi in delu z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami¹⁵.

Predlagamo ustanovitev medresorskega organa, ki bi pripomogel k boljši funkcionalnosti in odpravljanju slepih peg na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Uvajanje sprememb in s tem tudi novih programov in pristopov bi bilo treba po nekaj letih implementacije nujno kritično preučiti, evalvirati in nadgraditi. Raziskav in analiz o implementaciji novega zakona, družinskega zakonika, vzgojnega programa in novih oblik dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami še ni. Prav tako bi bilo treba narediti analizo sodelovanja med centri za socialno delo, sodišči, strokovnimi centri in drugimi deležniki.

In za konec: za mnenje bi morali vprašati tudi njih – otroke in mladostnike!

Viri

Družinski zakonik (2017). *Ur. l. RS*, št. 15/17.

Flaker, V. (2012). Kratka zgodovina dezinstitutionalizacije v Sloveniji. *Časopis za kritiko znanosti*, 40(250), 13–30.

Kobolt, A. (2017). Razvoj in dileme družbene »skrbí« za mlade s težavami v socialni integraciji. V G. Meško, & D. Zorc-Maver (ur.), *Za človeka gre! Zbornik, posvečen Vinku Skalarju* (str. 95–111). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani. Maribor: Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru. Pridobljeno 4. 3. 2024, <https://zalozba.pef.uni-lj.si/index.php/zalozba/catalog/view/165/386/376-1>

Košnik, P., Plavčak, D., Vovk Ornik, N., Zupanc Grom, R., Domajnko, J., Marolt, B., Pal, P., Zalokar, L., & Krajncan, M. (2022). *Vzgojni program za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami in izvedbena priporočila za izvajanje vzgojnega programa čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 14. 12. 2023, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/OS/vzgojni_program_VIZ_s_priporocili.pdf

14 Strokovni centri so teritorialno nelogično, neenakomerno in nesorazmerno razporejeni. Največ strokovnih centrov je skoncentriranih v osrednji slovenski regiji, v polmeru 30 kilometrov od središča Ljubljane jih je kar sedem. Predlagamo ustanovitev strokovnih centrov v Slovenj Gradcu, Novem mestu, Kopru in Novi Gorici.

15 Predvsem zaradi pomanjkanja aktualnih raziskav nismo predstavili izkušenj vseh deležnikov, njihovih težav, doseženih ciljev. Obravnava posameznika vsekakor še ni »celostna«, so pa nastavki taki, da bi s spremembami to v prihodnosti lahko bila, v smeri boljšega delovanja obstoječih organizacijskih struktur v dobro otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami.

- Krajnčan, M. (2012). Dez institucionalizacija na področju vzgojnih zavodov. *Časopis za kritiko znanosti*, 40(250), 116–127.
- Krajnčan, M., & Šoln Vrbinc, P. (2015). Med preteklostjo in prihodnostjo zavodske vzgoje. V A. Kobolt (ur.), *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov* (str. 11–36). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Krajnčan, M. (2019a). Strokovni center in proces deinstitutionalizacije. V M. Krajnčan (ur.), *Kam z otroki? Strokovni center Maribor – Celostna obravnava otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami v vzgojnih zavodih* (str. 10–16). Maribor: Strokovni center Maribor.
- Krajnčan, M. (2019b). Pomembni mejniki razvoja vzgojnih zavodov. V M. Krajnčan (ur.), *Celostna obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami oziroma motnjami v Strokovnem centru Planina* (str. 58–166). Planina: Vzgojni zavod Planina.
- Krajnčan, M., & Šoln Vrbinc, P. (2015). Med preteklostjo in prihodnostjo zavodske vzgoje. V A. Kobolt, B. Dekleva, & V. Selan Kure (ur.), *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Krause, H. U., & Peters, F. (2014). Perspektiven einer integrierten und sozialräumlichen Erziehungshilfe: Sozialraumorientierung und integrierte, flexible Hilfen. V H.-U. Krause, & F. Peters (ur.), *Grundwissen Erzieherische Hilfen. Ausgangsfragen, Schlüsselthemen, Herausforderungen*. 4. Auflage (str. 197–205). Weinheim und Basel: Beltz Juventa.
- Peters, F. (2008). *Hilfe zur Erziehung in europäischen Modernisierungsprozessen*. Frankfurt am Main: Internationale Gesellschaft für erzieherische Hilfen.
- Skalar, V. (1987). Vzgojni zavodi. V J. Ciperle, & V. Skalar. *Vzgojni zavodi* (str. 43–86). Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Šiška, J., & Beadle-Brown, J. (2020). *Transition from institutional care to community-based services in 27 EU member states: final report. Research report for the European expert group on transition from institutional to community-based care*. Pridobljeno 21. 11. 2023 s <https://deinstitutionalisationdotcom.files.wordpress.com/2020/05/eeg-di-report-2020-1.pdf>
- Thiersch, H. (2020). Integrierte und flexible Hilfen. V S. Lenz, & F. Peters (ur.), *Kompodium Integrierte flexible Hilfen. Bausteine einer lebenswelt- und sozialraumorientierten Reform der Kinder- und Jugendhilfe*. 1. Auflage (str. 60–75). Weinheim und Basel: Beltz Juventa.
- Vuković, M., & Krajnčan, M. (2019). Evalvacija projekta Strokovni center Maribor Celostna obravnava otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami v vzgojnih zavodih. V M. Krajnčan (ur.), *Kam z otroki? Strokovni center Maribor – Celostna obravnava otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami v vzgojnih zavodih* (str. 58–166). Maribor: Strokovni center Maribor.
- Vuković, M. (2022). *Model evalvacije deinstitutionalizacije*. Doktorska disertacija. Koper: Univerza na Primorskem.
- Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021). *Ur. l. RS*, št. 200/20.
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2011). Pridobljeno 19. 1. 2024, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlurid=20112714>.